บทที่ 5
ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ บนฐานทรัพยากรประมง

การประมงเป็นอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่งของประชากรในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะในส่วนของการทำประมงแบบพื้นบ้าน ชาวประมงพื้นบ้านจัดได้ว่าเป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลจังหวัดปัตตานี ตั้งแต่อำเภอหนองจิก , อำเภอเมือง , อำเภอยะหริ่ง , อำเภอปะนาเระ , อำเภอสายบุรี และอำเภอไม้แก่น โดยมีทั้งที่ใช้เรือและไม่ใช้เรือ หากินตามแนวชายฝั่งทะเล หากใช้เรือก็จะเป็นเรือหางยาวหรือเรือกอและท้ายตัด ตั้งแต่ไม่มีเครื่องยนต์จนถึงมีเครื่องยนต์และใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนสามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะชนิด เช่น อวนลอยปลา อวนลอยกุ้ง อวนจมปู แห เบ็ด ลอบ ไซ ฯลฯ

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีประสบเป็นส่วนใหญ่มักจะเป็นประเด็นปัญหาในด้านการจัดสรรทรัพยากรและการกำหนดนโยบายทางการประมงอันเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ตั้งแต่ทศวรรษ 2503 การประมงทะเลในภูมิภาคทะเลจีนใต้รวมทั้งประเทศไทยได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วจากปัจจัยหลายประการ เช่น การนำเอาวิธีการประมงและอุปกรณ์สมัยใหม่เข้ามาใช้ การใช้อวนลากโดยภาคอุตสาหกรรมประมงและประมงพาณิชย์ การปรับปรุงแบบเรือประมงและการติดตั้งเครื่องยนต์ในเรือ ความช่วยเหลือทางวิชาการที่ได้รับจากประเทศพัฒนาแล้วทางเศรษฐกิจและจากองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ (เทพ เมนะเศวต, 2537 : 337) ส่งผลให้ผลผลิตทางด้านประมงของไทยติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศที่มีผลผลิตทางการประมงสูงสุดในโลกตั้งแต่ปี 2515 นอกจากนี้ตั้งแต่ปี 2536 ประเทศไทยยังเป็นประเทศที่ส่งผลิตภัณฑ์อาหารทะเลไปขายมากที่สุดในโลก และมีส่วนสำคัญในการเพิ่มผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ทั้งเพื่อการบริโภคภายในประเทศและการส่งออก จึงได้มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำการประมงทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งด้านจำนวน ขนาดของเรือและเครื่องมือประมงโดยใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้นและจับสัตว์น้ำได้คราวละมาก ๆ จนเกินกำลังที่ท้องทะเลจะผลิตได้ทัน (บุญเลิศ ผาสุก,2539 : 547-548) ส่งผลให้ทรัพยากรในท้องทะเลอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดังกล่าวข้างต้นเป็นอย่างมากก็คือชาวประมงพื้นบ้าน หรือชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งอยู่รอดได้โดยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งอาหาร รายได้ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความอยู่รอดของชุมชน ของครอบครัวขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเล

จะเห็นได้ว่ากระบวนการของรัฐในการกำหนดนโยบายในการจัดการทรัพยากรประมงนั้นล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากองค์ความรู้ด้านการประมงสมัยใหม่ ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้ที่สร้างขึ้น มิใช่ความรู้ที่แท้จริงหรือโลกแห่งความจริงของทะเลของสัตว์น้ำต่าง ๆ ในทะเล เป็นความรู้ที่อยู่ในสภาวะไม่มั่นคง

Prince of Songkla University Pattani Campus

ไม่เพียงพอ และได้นำมาซึ่งความล้มเหลวของการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ นำมาซึ่งสภาวะการจับปลามากเกินไป (Over Fishing) ที่เกิดขึ้นในทุกที่

การหันกลับมาย้อนมองถึงวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ดำรงอยู่มาช้านานและมีการปรับเปลี่ยนมาตลอด จากประสบการณ์ที่เผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาและทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง มาเป็นเวลาช้านานและได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ในการค้นพบวิถีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมและยั่งยืน จึงอาจจะเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่ได้สะท้อนภาพ "ความเป็นตัวตน" วิถีคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี จารีต กฎเกณฑ์ภายในชุมชน ฯลฯ ซึ่งมิติต่าง ๆ เหล่านี้ ในอดีตเป็นเสมือน "กฎทางสังคม" ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำมาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะท้องทะเลไม่ได้เป็นเพียงแหล่งรวมของทรัพยากรสัตว์น้ำเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งรวมของความหลากหลายทางวัฒนธรรมอีกด้วย ดังนั้นหากการกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาของรัฐ ได้ศึกษาหรือทำความเข้าใจกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำมาปรับใช้ผสมผสานไปกับยุคปัจจุบันได้ก็จะก่อให้เกิดกระบวนการในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐที่ผลิตซ้ำในบริบททางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544 : 125) ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษาคิดว่าการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา เพราะที่ผ่านมาจากการพัฒนาประเทศไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ประเภทเดียว ซึ่งเรียกว่า "ความรู้ทางวิทยาศาสตร์" (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544 : 165) อันเป็นความรู้ที่มีความสำคัญและช่วยให้โลกพัฒนามาเป็นเวลาช้านาน แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถจะพัฒนาบนพื้นฐานความรู้ประเภทเดียวหรือชนิดเดียวได้ เพราะจริง ๆ แล้วความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะเป็นความรู้ที่สำคัญ แต่มนุษย์ในโลกมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มนุษย์ต่างวัฒนธรรมได้สร้างภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมารับใช้ตน ทำให้มนุษย์แต่ละถิ่นสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีความภาคภูมิ ดังนั้นแนวโน้มการพัฒนาในวันข้างหน้า จึงต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาที่มีความหลากหลาย จึงจะช่วยให้การพัฒนาสามารถก้าวไปบนพื้นฐานของการเคารพในสิทธิของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้ดีมากขึ้นกว่าในอดีต

Prince of Songkla University Pattani Campus

5.1 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ บนฐานทรัพยากรประมง

5.1.1 กรณีความขัดแย้งจากการวางอวนทับกัน

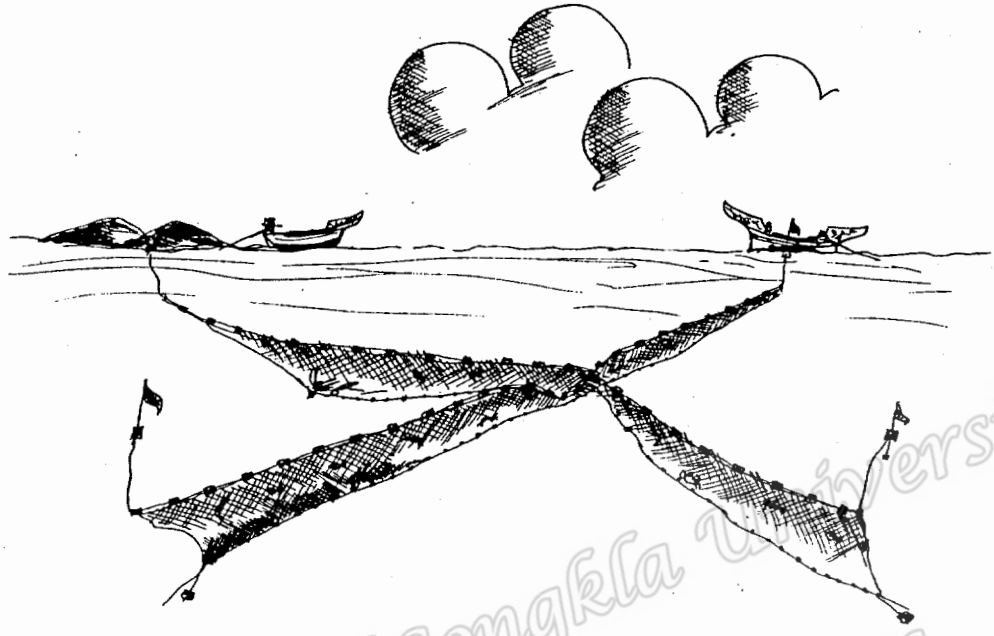

ภาพที่ 2 : การวางอวนทับกันของชาวประมงพื้นบ้าน
ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

กรณีความขัดแย้งนี้มักจะเกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านด้วยกันเอง และเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน คู่กรณีที่เป็นคู่ขัดแย้งกันเองจะพูดคุยกันโดยเริ่มจากการไต่สวนข้อเท็จจริงว่าใครเป็นผู้ไปวางอวนก่อน-หลังและมีวิธีการวางอย่างไร เป็นการวางอวนตามกระแสน้ำหรือไม่ ฯลฯ และภายหลังจากการค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว หากมีการยอมรับผิดกันเองระหว่างคู่กรณี ผู้ที่กระทำผิดหากมีน้ำใจก็จะต้องไปช่วยเหลือคู่กรณีที่ได้รับความเสียหาย โดยการไปช่วยเหลือจะยึดหลัก 3 ประการ คือ ผู้กระทำผิดต้องยอมเสียเวลาในการไปช่วยปลดอวนที่พันทับกัน ผู้กระทำผิดจะต้องยอมเสียแรงกายไปช่วยปลดหอยหนาม หรือสิ่งสกปรกต่าง ๆ ที่ติดมากับอวนของผู้ได้รับความเสียหาย และผู้กระทำผิดจะต้องยอมเสียทรัพย์ในกรณีที่คู่กรณีผู้ได้รับความเสียหายนั้น อวนขาดเสียหาย

การไปช่วยเหลือกันดังกล่าวข้างต้น เป็นเสมือนการแสดงถึงการสำนึกยอมรับผิดของผู้กระทำผิด และกรณีดังกล่าวก็จะถูกนำไปกระจายพูดคุยกันทั่วทั้งชุมชนตามร้านน้ำชา แคร่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนมักไปพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในยามว่างจากการประกอบอาชีพ และภายหลังจากนั้นเป็นระยะเวลานานหลายเดือนก็จะไม่เกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นอีกเลย

ในกรณีที่คู่กรณีไม่ยอมรับว่าใครคือผู้กระทำผิด จะมีการขอให้ผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพและยอมรับนับถือจากคนในชุมชนมาช่วยตัดสิน ซึ่งโดยส่วนใหญ่ผู้อาวุโสก็จะเริ่มต้นไต่สวน โดยการทบทวนกฎเกณฑ์/ข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกในชุมชนต่อกรณีดังกล่าว เช่น ระยะห่างในการวางอวนของแต่ละคน , การมีสัญลักษณ์ประจำอวนของตนเองที่ชัดเจน มองเห็นได้ชัด และสัญลักษณ์หัว – ท้ายของอวนต้องเหมือนกัน ฯลฯ ภายหลังจากนั้นผู้อาวุโสก็จะซักถามเรื่องราว เหตุการณ์ โดยส่วนมากจะซักถามจากคนที่ไปวางทีหลังและท้ายสุด ผู้อาวุโสจะเป็นผู้ตัดสินว่าใคร คือผู้กระทำผิด ในส่วนบทลงโทษของผู้กระทำผิดมักจะเป็นการจ่ายค่าเสียหายหรือให้เป็นสิ่งของปลอบใจผู้ได้รับความเสียหาย เช่น เลี้ยงน้ำชา หรือให้ผ้าโสร่ง เป็นต้น ทั้งนี้เพราะผู้กระทำผิดไม่สามารถไปช่วยเก็บอวนหรือแกะหอยหนามได้เนื่องจากเจ้าของอวนที่ได้รับความเสียหายได้ดำเนินการไปจนเสร็จสิ้นแล้ว

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็จะเป็นประเด็นพูดคุยต่อเนื่องตามเวทีสาธารณะในชุมชน เช่น ร้านน้ำชา , แคร่ ฯลฯ ต่อไป

สำหรับกรณีที่ผู้กระทำผิดไม่ยอมรับว่าตนเองกระทำผิด ไม่ว่ากรณีใด ๆ ผู้ที่ได้รับความเสียหายจะนำไปพูดเปิดประเด็นต่อตามเวทีสาธารณะในชุมชน ทั้งร้านน้ำชาและแคร่ทั่วไป เพื่อให้เป็นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งร่วมกันประณามคนอื่น ๆ ในชุมชน ไม่อยากคบค้าสมาคมด้วย และหากผู้กระทำผิดถูกกระทำเช่นเดียวกันในอนาคตก็จะถูกสมาชิกในชุมชนซ้ำเติม เพราะชาวบ้านคิดว่าเมื่อตนเองไม่เคารพกฎเกณฑ์จะให้คนอื่นเคารพกฎเกณฑ์ของชุมชนได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม โดยส่วนใหญ่แล้ว เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นในชุมชน ชาวบ้านมักจะตกลงกันได้เกือบทั้งหมด เพราะทุกคนคิดว่าเมื่อตนเองอยู่ในทะเลก็เป็นญาติพี่น้องกันหมด

Prince of Songkla University Pattani Campus

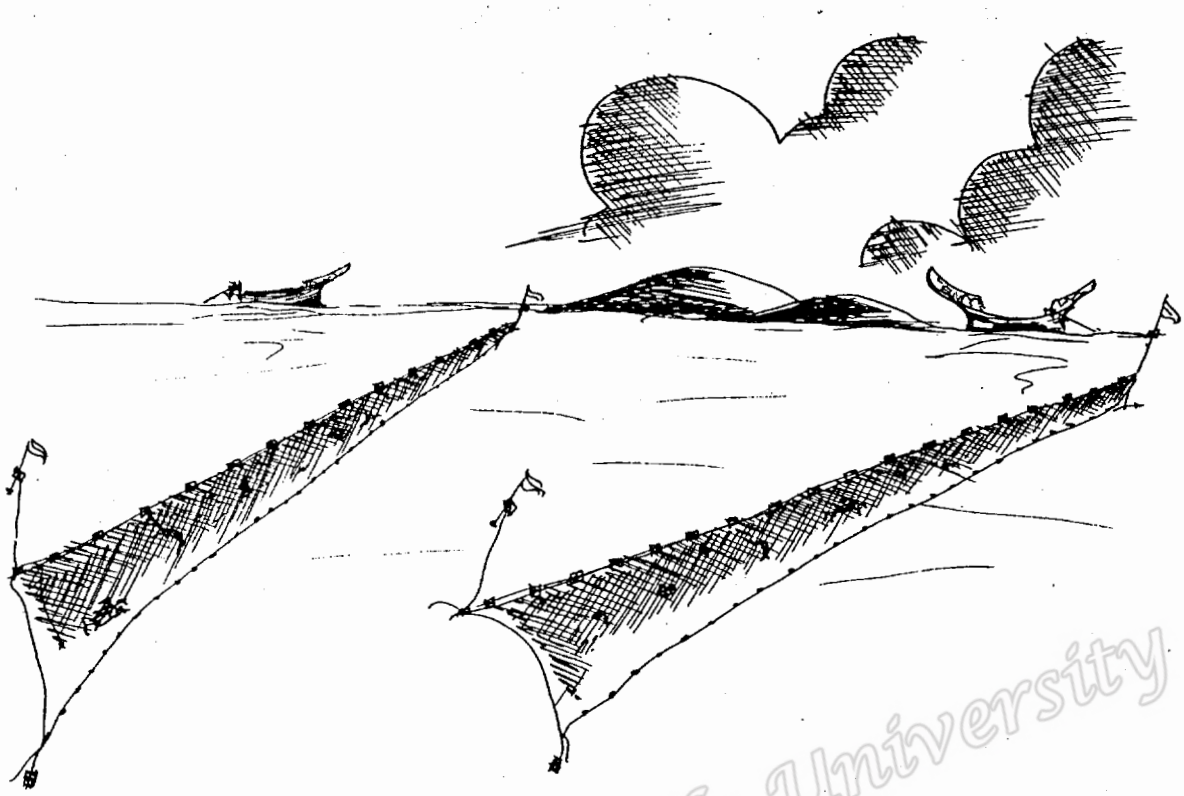

ภาพที่ 3 : ลักษณะการวางอวนที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของชุมชน

ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

กฎเกณฑ์ซึ่งกลายเป็นบรรทัดฐานของชุมชนสำหรับกรณีปัญหานี้ประกอบด้วย

1) ผู้ใดไปถึงก่อนมีสิทธิ์วางอวนก่อน

2) ผู้ที่ไปวางทีหลังจะต้องทิ้งระยะห่างจากคนวางก่อนประมาณ 40 วา (80 เมตร) ทั้งนี้เพื่อให้มีพื้นที่ว่างที่อวนสามารถพัดไหวไปติดกุ้ง , ปลาได้บ้าง

3) อวนของทั้งผู้ที่วางก่อนและหลังจะต้องมีสัญลักษณ์ที่ชัดเจน อาจจะนำเศษผ้ามาติดธง , ทำทุ่นลอย ฯลฯ รวมทั้งสัญลักษณ์ทั้งด้านหัวและท้ายของอวนจะต้องเหมือนกัน เพื่อให้สามารถรู้ได้ว่าเป็นอวนผืนเดียวกันที่วางอยู่ในบริเวณนั้น

5.1.2 กรณีความขัดแย้งจากการวางเครื่องมือประมงต่างชนิดกัน

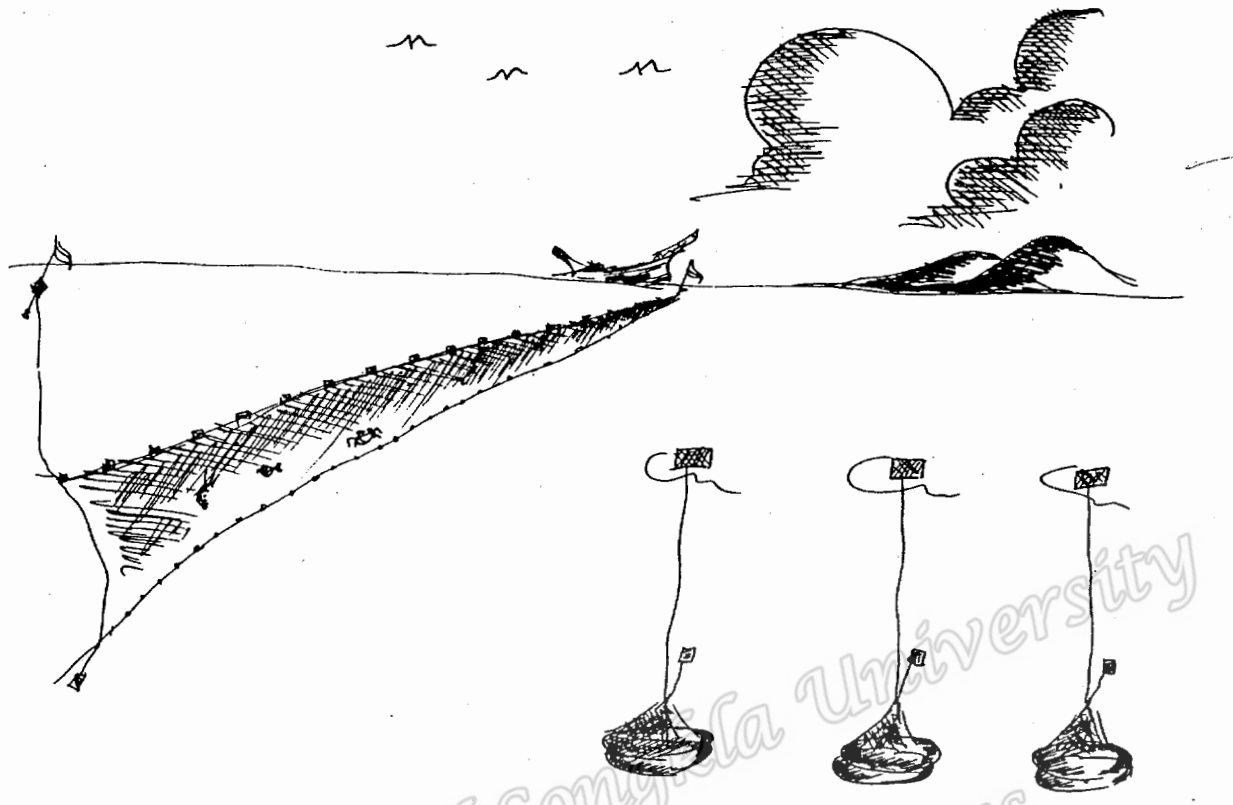

ภาพที่ 4 : เครื่องมือประมงพื้นบ้านต่างชนิดกันวางอยู่บนพื้นที่เดียวกัน
ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

ความขัดแย้งจากการวางเครื่องมือประมงต่างชนิดกัน โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาระหว่างผู้ที่ใช้เครื่องมือประมงอวนลอยกุ้งกับผู้ที่ใช้เครื่องมือลอบปู ทั้งนี้เพราะโดยลักษณะของเครื่องมือประมงทั้ง 2 ประเภทนี้มีความแตกต่างกันกล่าวคือ เครื่องมือประมงอวนลอยกุ้งเป็นเครื่องมือประมงที่ต้องพึ่งพิงกระแสน้ำในการพัดไหวให้ไปติดกุ้ง ในขณะที่ลอบปูเป็นเครื่องมือที่อยู่ประจำที่ รอให้สัตว์น้ำเข้าไปติดลอบ เมื่อวางอวนและลอบทับซ้อนในที่เดียวกันก็จะก่อให้เกิดปัญหากับเครื่องมือประมงทั้ง 2 ชนิด โดยลอบก็จะได้รับความเสียหายหากไปติดอวนลอยกุ้งต้องตัดทิ้ง เพราะแก้อวนออกยาก ในขณะที่ถ้าอวนลอยกุ้งไปพันถูกลอบปูก็จะทำให้อวนขาดเช่นกัน

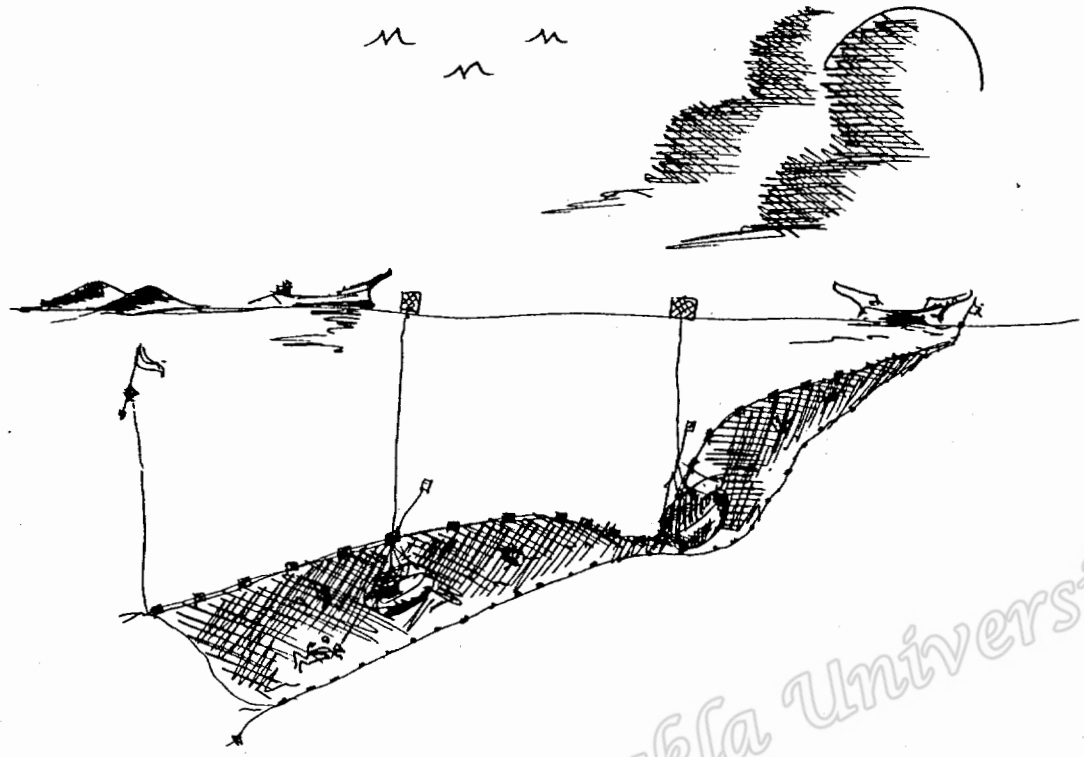

ภาพที่ 5 : ความขัดแย้งจากการวางเครื่องมือประมงต่างชนิดกัน
ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

ความขัดแย้งในกรณีนี้สามารถจำแนกคู่ขัดแย้งได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ

5.1.2.1 คู่ขัดแย้งที่เป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านเดียวกัน

เมื่อเกิดความขัดแย้งโดยคู่ขัดแย้งเป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านเดียวกัน วิธีการจัดการความขัดแย้งก็จะเป็นเช่นเดียวกับกรณีการวางอวนทับกัน กล่าวคือ คู่กรณีที่เป็นคู่ขัดแย้งกันเองจะพูดคุยกันโดยเริ่มจากการไต่สวน ข้อเท็จจริงก่อน โดยจะต้องคำนึงถึงว่าพื้นที่ที่เกิดเหตุนั้นสมาชิกในชุมชนได้กำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับวางเครื่องมือประมงชนิดใดเป็นสำคัญ เช่น หากพื้นที่บริเวณนั้นสมาชิกในชุมชนรับรู้กันว่าเป็นพื้นที่สำหรับการวางอวนปูและคู่กรณีไปวางอวนลอยกุ้ง ถึงแม้ว่าจะไปวางอวนลอยกุ้งก่อนคนอื่นก็ถือว่าเป็นผู้กระทำผิด ในกรณีนี้จะไม่สามารถยึดหลักในประเด็นเรื่องผู้ใดไปใช้ประโยชน์ก่อนก็ได้รับสิทธิ์ก่อนเช่นเดียวกับการวางอวนทั่วไปได้เพราะเป็นการใช้เครื่องมือประมงที่ต่างประเภทกัน

และในกรณีที่คู่ขัดแย้งซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะมีการขอให้ผู้อาวุโสมาช่วยตัดสิน ซึ่งวิธีการไต่สวนข้อเท็จจริงและการตัดสินก็จะใช้วิธีเดียวกับกรณีของความขัดแย้งจากการวางอวนทับกัน รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินก็จะถูกกระจายไปทั่วในชุมชน โดยผ่านเวทีสาธารณะต่าง ๆ ทั้งร้านน้ำชา , แคร่ เป็นต้น

5.1.2.2 คู่ขัดแย้งที่เป็นชาวบ้านจากคนละหมู่บ้านกัน

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น โดยคู่ขัดแย้งเป็นชาวบ้านจากคนละหมู่บ้านกัน วิธีในการจัดการความขัดแย้งก็จะเริ่มต้นจากคู่กรณีพูดคุยตกลงกันเอง หากไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะมีการนำผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของสมาชิกในชุมชนของชุมชนที่เป็นคู่กรณีกัน มาหมู่บ้านละ 3 — 4 คน เพื่อมาคุยไต่สวนข้อเท็จจริงกัน โดยส่วนใหญ่ประเด็นในการพูดคุยกันจะเริ่มต้นดังนี้

- ผู้อาวุโสสอบถามและลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกัน
- ผู้อาวุโสที่มาจากต่างหมู่บ้านจะสอบถามถึงกฎเกณฑ์ในการทำประมงในกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นจากผู้อาวุโสที่มาจากหมู่บ้านที่สมาชิกของตนไปทำการประมงก่อนเป็นลำดับแรก เป็นการแสดงถึงการเรียนรู้และเคารพในกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านนั้น ๆ เช่น อวนลอยกุ้ง หรือลอบปู สามารถทำการประมงในบริเวณพื้นที่ใดได้บ้าง เป็นต้น
- ผู้อาวุโสที่มาจากต่างถิ่นจะบอกกล่าวว่าคู่ขัดแย้งที่มาจากหมู่บ้านของตนเองนั้นใช้เครื่องมือประมงประเภทใด ไปวางในบริเวณใด โดยต้องการบอกเล่าข้อเท็จจริงว่าสมาชิกของตนเองที่มาจากต่างหมู่บ้านและมาทำหน้าหมู่บ้านวันนั้นได้กระทำผิดกฎเกณฑ์ของ หมู่บ้านที่ตนไปทำการประมงจริงหรือไม่
- ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่เกิดเหตุจะบอกกล่าวและหารือถึงข้อเสนอแนะโดยมุ่งหวังไม่ให้เกิดเป็นข้อขัดแย้งขึ้นมาได้อีก เช่น อาจจะแนะนำว่าหากคนต่างหมู่บ้านต้องการจะวางลอบปู ควรจะไปวางในจุดห่างจากฝั่งออกไปประมาณ 4 กิโลเมตร แต่ไม่เกิน 6 กิโลเมตร และหากยอมรับกันได้ ผู้อาวุโสก็จะกระจายข่าวออกไปผ่านกลไกของชุมชน เป็นการพูดคุยตามร้านน้ำชา , แคร่ ฯลฯ และหากคนในหมู่บ้านที่เกิดเหตุไปวางอวนลอยกุ้งในจุดที่ระบุไว้ว่าให้สำหรับวางลอบปูได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นพื้นที่ทะเลหน้าหมู่บ้านของตนเอง คนในหมู่บ้านนั้นก็จะเป็นผู้กระทำเช่นกัน เป็นการแสดงให้เห็นว่าเมื่อเกิดเป็นข้อตกลง/กฎเกณฑ์ขึ้นมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นของสมาชิกต่างชุมชนกัน เจ้าของบ้านก็ต้องการเคารพในกฎเกณฑ์นั้น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งปันซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นท้องทะเลหน้าหมู่บ้านตนเอง สมาชิกจากชุมชนอื่น ๆ ก็สามารถมาทำการประมงได้ แต่ต้องเคารพในกฎเกณฑ์ของชุมชนที่ตนเองไปทำการประมงเป็นสำคัญ

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากสมาชิกที่มาจากต่างหมู่บ้านกันนี้ เมื่อผู้อาวุโสจากแต่ละหมู่บ้านมาพูดคุยกันก็มักจะตกลงได้และโดยส่วนใหญ่คู่กรณีที่มาจากต่างหมู่บ้านจะยินดีชดใช้ค่าเสียหายให้ ถึงแม้จะเป็นการกระทำโดยไม่รู้กฎเกณฑ์ก็ตาม เฉกเช่นเดียวกับกฎหมายของบ้านเมือง หากผู้กระทำผิดอ้างว่าตนเองไม่รู้กฎหมาย เพื่อที่จะไม่ต้องรับโทษนั้นไม่ได้

Prince of Songkla University Pattani Campus

ผลการตัดสินจากกรณีความขัดแย้งนี้ก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์/บรรทัดฐาน ทั้งสำหรับสมาชิกภายในชุมชนและสมาชิกต่างชุมชนแต่ใช้พื้นที่ทะเลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพร่วมกันต่อไป และกฎเกณฑ์นี้ก็จะดำรงอยู่เช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเกิดข้อขัดแย้งในกรณีใหม่ขึ้น เช่น กลุ่มชาวประมงอวนลอยกุ้งไปวางอวนจำนวนมากในบริเวณพื้นที่ที่ถูกกำหนดว่าเป็นพื้นที่ของการวางลอบปู โดยกลุ่มชาวประมงลอบปูก็ไม่ได้ไปวางลอบในบริเวณนั้นเป็นเวลานาน เพราะไม่ใช่ช่วงฤดูกาล ทั้งนี้เพราะชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล และเมื่อกรณีลักษณะเช่นนี้ก็นำไปสู่การเจรจาหาข้อตกลง/กฎเกณฑ์ร่วมกันใหม่

จึงอาจจะกล่าวได้ว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นจะมีพลวัตร (dynamic) ในการแก้ไขความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง มิได้เป็นข้อตกลงที่ตายตัว (static) เสมอไป หากแต่จะคำนึงถึงขั้นตอนของการเจรจา พูดคุย โดยใช้สถาบันทางสังคมที่เป็นยอมรับนับถือจากสมาชิกในชุมชน เช่น ผู้อาวุโสมาเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง และมีมาตรการทางสังคม (Social sanction) ทั้งการเผยแพร่ข้อตกลง , การประจานผู้ที่ไม่ยอมรับผิด , การไม่ให้ความช่วยเหลือผู้ไม่ยอมรับผิด ฯลฯ เป็นกลไกในการควบคุมสังคมในดำรงอยู่อย่างสงบสุข

5.1.3 กรณีความขัดแย้งจากกรณีที่ใบพัดเรือไปเกี่ยวถูกอวนของชาวบ้าน

Prince of Songkla University Pattani Campus

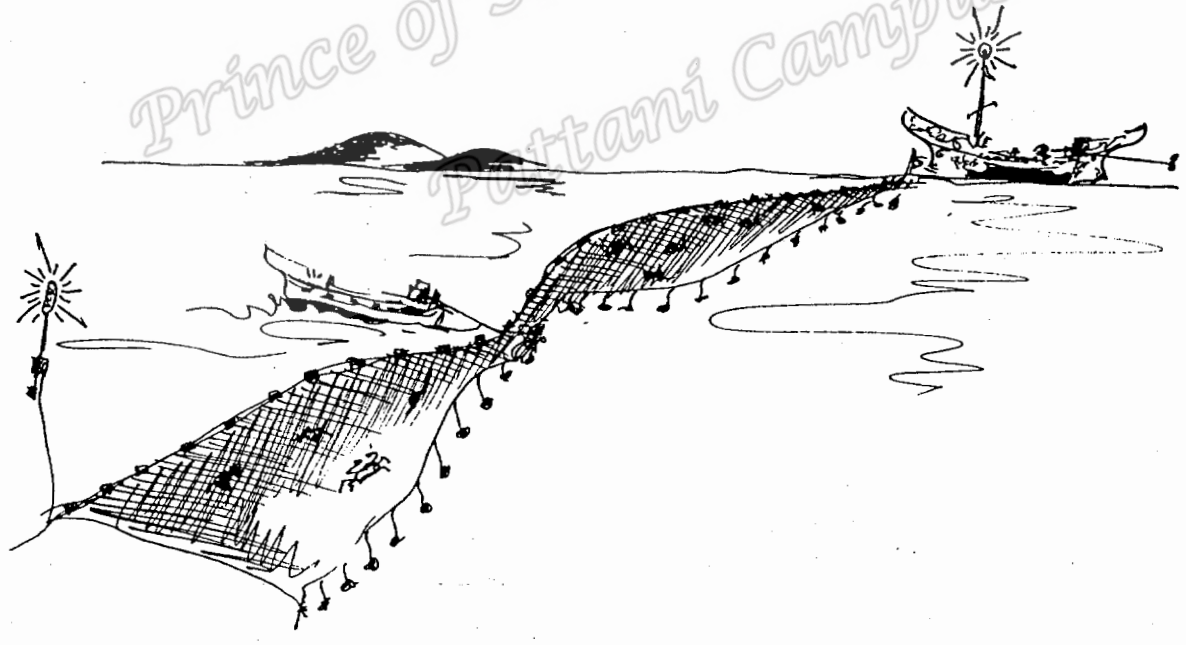

ภาพที่ 6 : ใบพัดเรือเกี่ยวอวนเสียหาย

ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

กรณีความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นเมื่อมีชาวบ้านทั่วไปวางอวนอยู่ในทะเล และมีเรือวิ่งผ่านไป โดยใบพัดเรือไปเกี่ยวถูกอวนของชาวบ้านที่วางไว้จนขาดเสียหาย ทั้งนี้การวางอวนของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นอวนลอย

ปลา , อวนลอยกุ้งกลางวันหรืออวนลอยกุ้งกลางคืน ลักษณะของอวนเหล่านี้จะลอยขึ้นมาอยู่บริเวณผิวน้ำ และพริ้วไหวไปตามกระแสน้ำเพื่อรอดักจับสัตว์น้ำให้มาติดอวน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นคู่กรณีที่เป็นชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันเองก็จะพูดคุยกันเองและส่วนใหญ่ก็มักจะตกลงกันได้ โดยไม่จำเป็นต้องให้ผู้อาวุโสมาเป็นผู้ตัดสินเหมือนกรณีความขัดแย้งอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะกรณีปัญหานี้ไม่มีความซับซ้อนเป็นการกระทำผิดที่สามารถพิสูจน์ได้ชัดเจน

โดยวิธีการในการเจรจาหาข้อตกลงกันนั้นจะเริ่มต้นจากการไต่สวนข้อเท็จจริงว่าผู้ที่ไปวางอวนนั้นมีการทำสัญลักษณ์ที่อวนทั้งด้านหัว-ท้ายที่ชัดเจน สังเกตได้ง่าย และเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นคู่หัวท้ายเหมือนกันหรือไม่ หรือหากไม่มีสัญลักษณ์ที่ชัดเจนก็ต้องมีคนเฝ้าอวนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงที่สังเกตเห็นได้ง่ายหรือไม่ หากสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ชัดเจนหรือหัว-ท้ายไม่เหมือนกัน รวมทั้งไม่มีคนเฝ้าอวนไว้ คนที่ขับเรือผ่านบริเวณวางอวนแล้วใบพัดเรือไปเกี่ยวถูกอวนก็จะไม่มีความผิด นอกจากนี้ก็ยังมีการไต่สวนข้อเท็จจริงถึงพฤติกรรมของคนขับเรือว่าเป็นการขับเรือแบบดึกดะนองหรือไม่ หรือเห็นสัญลักษณ์ว่ามีอวนวางอยู่ในบริเวณนั้นก็ไม่มีการชะลอเครื่องยนต์จนทำให้อวนเกิดความเสียหาย หากเป็นเช่นนี้ผู้ขับเรือโดยประมาทก็จะเป็นผู้กระทำผิด และจะต้องชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงินหรือไม่ก็ต้องซ่อมอวนที่ขาดเสียหายคืนให้กับเจ้าของอวนตามแต่จะตกลงกันเองระหว่างคู่กรณี

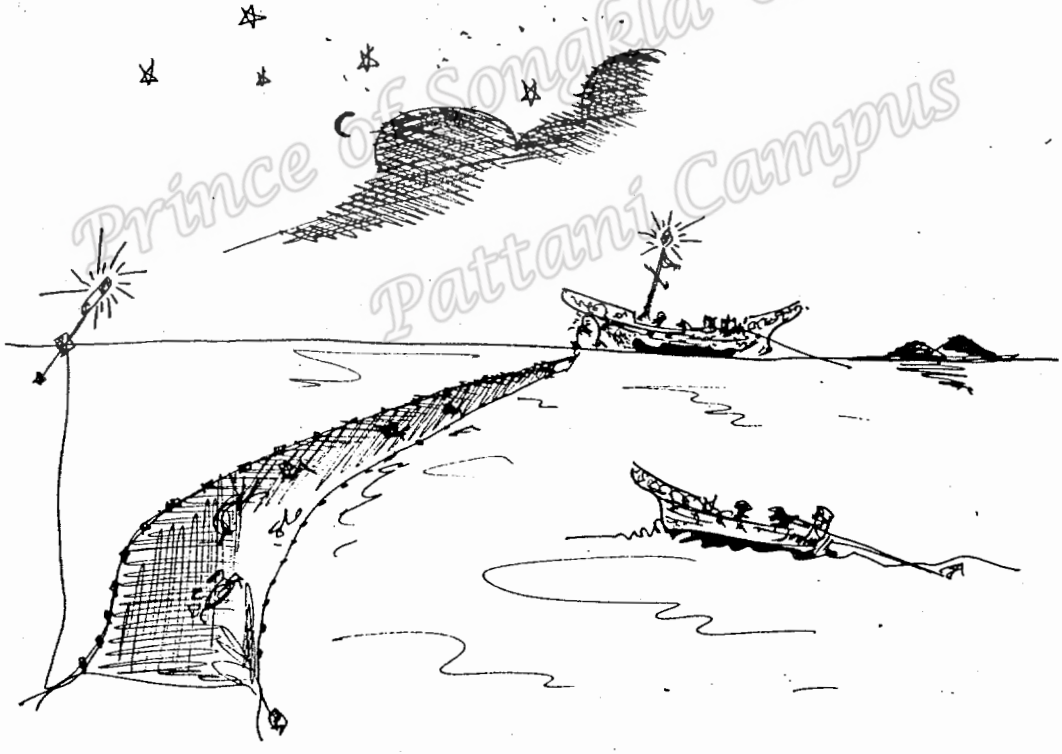

Prince of Songkla University Pattani Campus

ภาพที่ 7 : การวางอวนจะต้องแสดงสัญลักษณ์ที่ชัดเจนทั้งหัวและท้าย

ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

ในกรณีที่ผู้กระทำผิดไม่ยอมรับผิดก็จะเข้าสู่กระบวนการตรวจตราควบคุมโดยสังคม โดยมีการนำประเด็นดังกล่าวไปวิพากษ์กันตามเวทีย่อย ๆ ในหมู่บ้านทั้งร้านน้ำชา แคร่ใต้ต้นไม้ ฯลฯ จนกระทั่งนำไปสู่การประจานผู้กระทำผิดและการไม่ช่วยเหลือ ไม่คบค้าสมาคมด้วยต่อไป

5.1.1.4 กรณีความขัดแย้งจากการทำการประมงอวนปัก

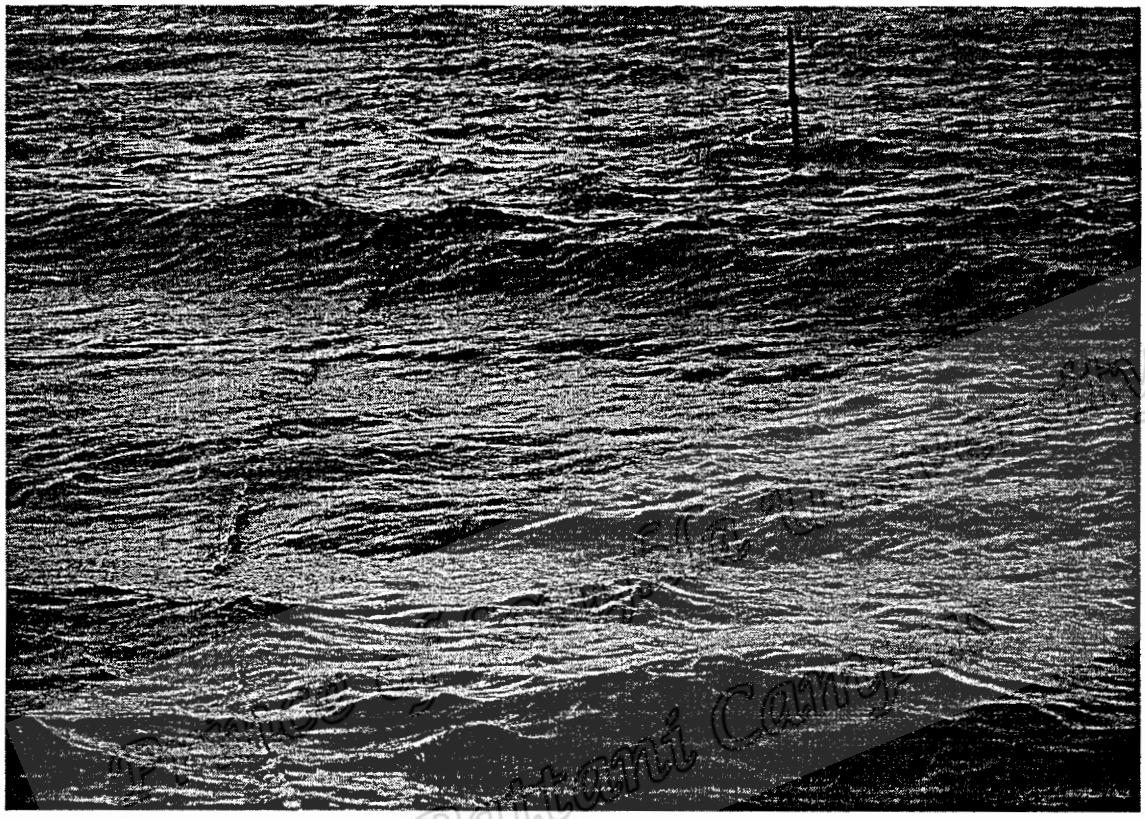

ภาพที่ 8 : การปักไม้ขึงอวนบริเวณริมฝั่งทะเล

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

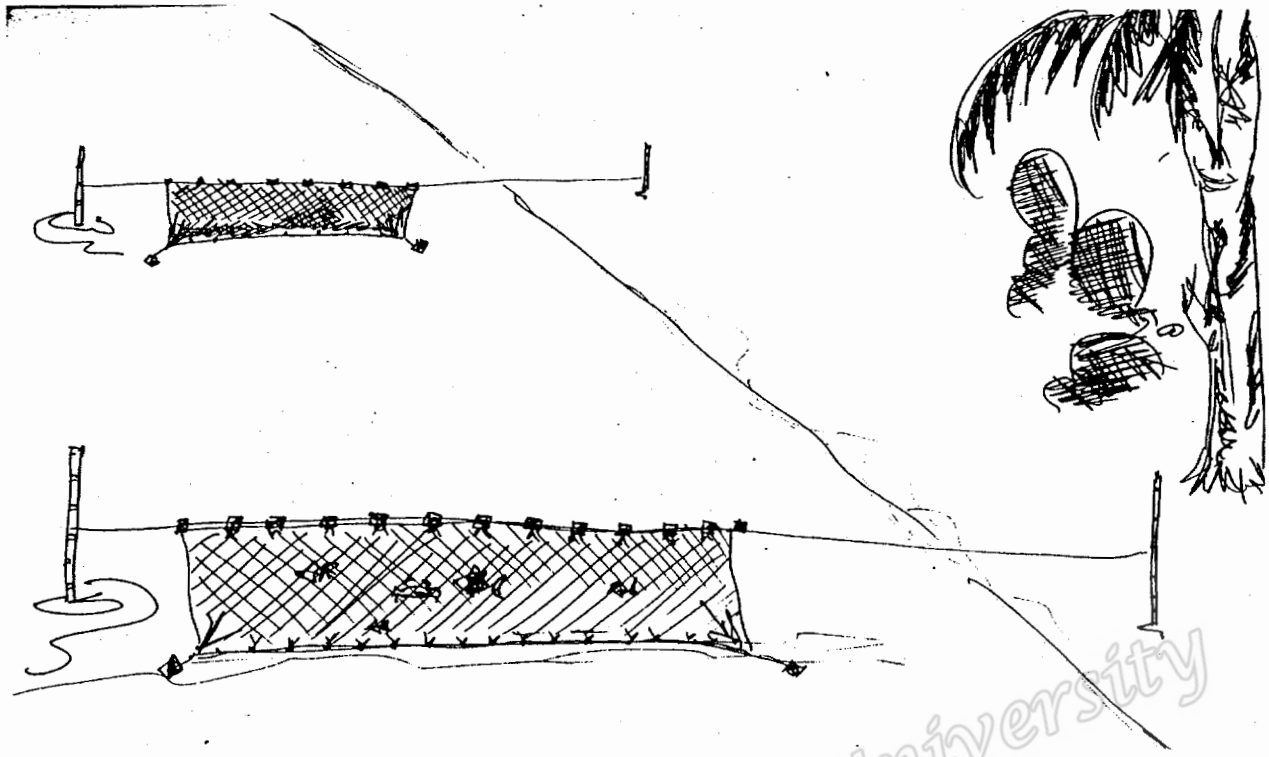

ภาพที่ 9 : การปักไม้ขึงอวนบริเวณริมฝั่งทะเล

ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

ลักษณะของการทำประมงแบบอวนปักจะเป็นการนำเสาไม้ไปปักไว้ 2 ด้าน แล้วนำอวนไปขึงไว้ระหว่างไม้ อาจจะเป็นอวนปลากะพง , อวนปลากระบอก , อวนปู ฯลฯ ก็ได้ กรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทำประมงชนิดนี้ก็คือ เมื่อมีชาวบ้านรายที่ 1 นำไม้ไปปักไว้ โดยในขณะนั้นจะมีอวนหรือไม่มีอวนขึงไว้ก็ตาม แล้วหลังจากนั้นมีชาวบ้านรายที่ 2 นำไม้ไปปักไว้ใกล้ ๆ กัน ในกรณีเช่นนี้ชาวบ้านรายที่ 2 เป็นผู้กระทำผิด

และเมื่อเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งกันขึ้น ก็จะใช้วิธีในการเจรจาหาข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านที่เป็นคู่กรณีด้วยกันเอง หรือไม่หาผู้นำศาสนา เช่น โต๊ะอิหม่าม , โต๊ะบีลา , โต๊ะกอเต็บ เป็นผู้ตัดสินความขัดแย้ง โดยจะเริ่มต้นจากการไต่สวนข้อเท็จจริง ภายหลังจากนั้นอาจจะต้องมีการไปวัดระยะในพื้นที่เกิดเหตุจริง โดยวัดระยะห่างของเสาของเจ้าของทั้ง 2 ราย ว่ามีการปล่อยระยะห่างของเสาที่ปักของเจ้าของรายที่ 1 และเจ้าของรายที่ 2 เป็นระยะห่างถึง 40 วา (80 เมตร) ตามข้อตกลงหรือบรรทัดฐานของชุมชนหรือไม่ ทั้งนี้การกำหนดระยะห่าง 40 วา (80 เมตร) ดังกล่าวของชุมชนเกิดขึ้นจากในอดีตเคยมีปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้น และสมาชิกในชุมชนร่วมกันหาข้อตกลงและทดลองทำจริงโดยยืนอยู่บนพื้นฐานที่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากการปักเสาได้จริงรวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่ายเป็นสำคัญ

การนำเสาไม้ไปปักนี้หากเป็นเพียงการนำไม้ไปปักเพียงอย่างเดียวจะไม่สามารถแสดงถึงสิทธิในการถือครองพื้นที่บริเวณนั้นแบบกึ่งถาวร หากแต่จะต้องเคยขึงอวนต่าง ๆ ระหว่างเสาไม้ที่ปักไว้ด้วยจึงจะถือว่าเป็นการถือครองพื้นที่แบบกึ่งถาวร และเมื่อยกอวนขึ้น พื้นที่ระหว่างไม้ก็ยังคงเป็นเจ้าของรายเดิม จนกระทั่งเวียนเข้าสู่ช่วงหลังฤดูมรสุมก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการถือครองใหม่ โดยชาวบ้านก็จะหาพื้นที่ที่เหมาะสมในที่อื่น ๆ ต่อไป ทั้งนี้เพราะภายหลังฤดูมรสุม ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเลและชายฝั่งมักมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงของทิศทางกระแสน้ำ และสัมพันธ์ต่อเนื่องมาถึงพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำแต่ละประเภทด้วยเช่นกัน

5.1.1.5 กรณีความขัดแย้งจากการปักทางมะพร้าวล่อปลากระบอกเพื่อทอดแห

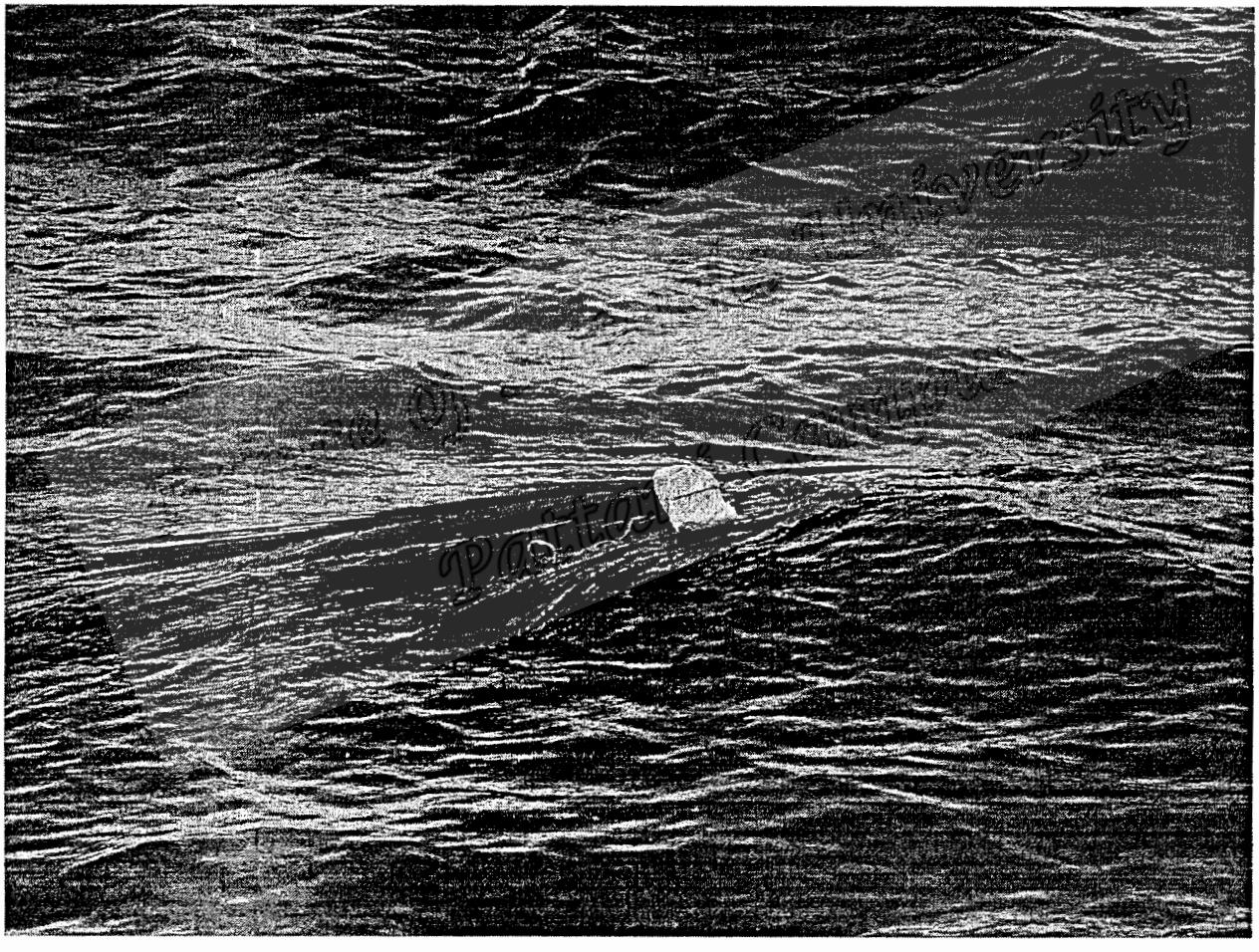

ภาพที่ 10 : การทอดแหโดยการปักทางมะพร้าวล่อปลากระบอก
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

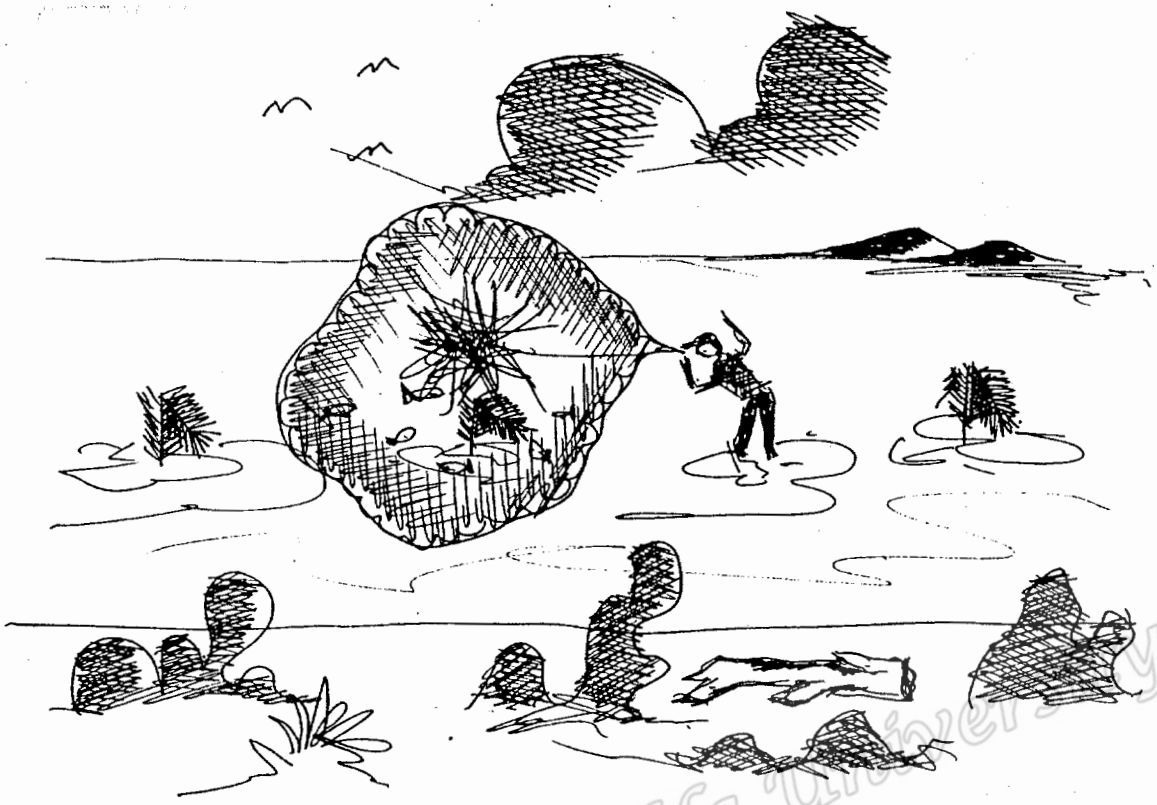

ภาพที่ 11 : การทอดแหโดยการปักทางมะพร้าวล่อปลากระบอก
ภาพโดย : สุขเกษม หะยีอูมา , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี , 2550.

Prince of Songkla University Pattani Campus

ลักษณะของการทำประมงโดยการปักทางมะพร้าวล่อปลากระบอกเพื่อทอดแหนี้ ชาวประมงพื้นบ้านจะนำทางมะพร้าวไปปักในทะเลโดยมักจะห่างจากฝั่งไม่เกิน 5 เมตร เพื่อใช้เป็นเครื่องล่อให้ปลากระบอกมารวมกัน แล้วจึงทอดแหจับปลากระบอก โดยส่วนใหญ่แล้วจะนำไปปักในบริเวณพื้นที่ที่เป็นแอ่ง มีสันดอนทรายใต้ท้องทะเล เพราะปลากระบอกนิยมอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว กรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทำประมงชนิดนี้ ก็คือ เกิดการแย่งชิงพื้นที่ที่เป็นบริเวณที่มีปลากระบอกอยู่จำนวนมาก

และเมื่อเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งกันขึ้น ก็จะใช้วิธีในการเจรจาหาข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านที่เป็นคู่กรณีด้วยกันเองหรือไม่หาผู้นำศาสนา เช่น โต๊ะอิหม่าม , โต๊ะบีลา , โต๊ะกอเต็บ เป็นผู้ตัดสินความขัดแย้ง โดยจะเริ่มต้นจากการไต่สวนข้อเท็จจริงว่า ใครเป็นผู้ไปทำการปักทางมะพร้าวในพื้นที่บริเวณนั้นก่อน ผู้ที่ไปปักทางมะพร้าวก่อนก็จะได้สิทธิในการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณนั้นไป ผู้ที่ไปทีหลังก็จะต้องขยับไปหาพื้นที่บริเวณอื่นต่อไป โดยผู้ที่ไปถึงก่อนและได้สิทธิในการใช้ประโยชน์นี้จะเป็นการได้สิทธิแบบถาวร กล่าวคือ เป็นสิทธิของบุคคลนั้น ๆ สามารถซื้อขายหรือถ่ายทอดเป็นมรดกสู่ลูกหลานได้ แต่ในขณะเดียวกันสิทธิใช้ประโยชน์แบบถาวรนี้หากเจ้าของพื้นที่ไม่ใช้ประโยชน์ บุคคลอื่นต้องการใช้ประโยชน์ก็สามารถไปขอใช้ประโยชน์จากเจ้าของได้